

NAQSHINKOR ESHIKLAR.

Namangan viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyi

ilmiy hodimi **Xusinova.M**

Naqshinkor eshiklar- o'zbek milliy me'morchiligining eng gozal va qadimiy unsurlardan biridir. Ular nafaqat eshik vazifasini bajaradi, balki uy va binolarning korki, sa'nat asari sifatida ham qadirlanadi. Naqshinkor eshoklarni tarixi. Naqshinkor eshiklar qadimdan masjidlar, madrasalar, saroylar va boy xonodonlarda keng qollanilgan. Ayniqsa Buxoro Samarqand, Xiva kabi shaxarlarda yog'och oymakorligi sa'nati juda rivojlangan. Naqshinkor eshiklarni ishlatiladigan materiallar , Naqshinkor eshiklar asosan; Yong'oq yog'oshi, Qayn, Terak, Arsha kabi mustaxkam va uzoq saqlanadigon yog'ochlardan tayyorlanadi. Naqsh turlari Naqshinkor eshiklarda quydagi naqshlar ishlatiladi. Islimiy naqshlar [osimliksimon, egri chiziqlar] Garih naqishlar [giometrik shakillar] Muqarnas varamziy bezaklar Milliy va diniy ramzlar. Xar bir naqsh oziga xos mos manoga ega bolib, Baraka, ximoya va gozallikni ifodalaydi. Yasash usullariga kelsak,

Naqshinkor eshiklar Qolda oyib islash chizma asosida kesish Laklash va tabiiy boyoqlar bilan bezash orqali tayyorlanadi. Qolda ishlangan eshiklar ayniqsa qimmatli xisoblanadi. Zamonaviy naqshinkor eshiklar xozirgi kunda naqshinkor eshiklar zamonaviy uylar, mexmonxonalar va ofislarda xam ishlatilmoqda .Ular killassik va zamonaviy dizayn uygunligida yaratiladi.

Naqshinkor eshiklar – bu milliy merosimmiz, sa'nat va xunarmantchilik namunasi. Ular xalqimmizning didi, tarixi va manaviyatini aks ettiradi. Naqsh [arab.- tasvir, gul]-qisimlari taqsimlari muayyan tartibda bir maromda takrorlanishdanxosl boladigan xandasiy shakillar, osimlik, qush, xayvon va boshqalarning uslublashtirilgan tasvirlaridan tarkib topgan bezak[gul].Turli narsalar[ashyolar,qurol, mato, mebel, kitob va me'moriy inshoatlar[xam icki, xam tashqi bezaklar], nafis san'at [asosan, amaliy san'at asarlarida keng qollaniladi,ayrim xollarda, shuningdek, odam tanasini bezashga [tatirofka, bezasga] moljallanadi. Narsaning sirtini bezayotgan naqsh uning tuzulishini yuzaga chiqaradi va

uning badiy sifatini oshiradi. Naqsh yo mavxum shakillardan tuzuladi,, yo aniq mavzulardan uslublashtiradi. Islamayotgan xom ashyoga kora, naqsh ishlashning turli tuman uslub va usullari mavjud; oyma[ganch, yogoch, mis, tosh, marmar va boshqalar], boyama qogoz mato, miskarlik va boshqalar], toqima[gilamchilik, toqimachilik va boshqalar],qadama[inkurutatsiya,panjasozlik, va boshqalar] va boshqalar.

Naqshning paydo bolishi xaqida aniq malumotlar yoq. Naqsh tarixi insoniyatning badiy madaniyati kabi qadimiydir. Arxialogik matiriallar naqshning jaxondagi barcha xalqlarda giografik muxr, osimlik va xayvonot dunyosi, madaniyati tasirida turlicha rivoj topgan. Masalan, Shimol olkalarda naqshlarda arsha, uzum bargi va gujumi, otroq axolida gul anor, bodom, qalapir tasvirlari kop uchraydi. Yevropada turli davrlarda xukumron bolgan badiy uslublar [barakko, gotika, kilassitizm va boshqalar] naqshga xam oz tasirini korsatgan. Uygonish davrida, ayniqsa, yuksak jozibadorlikka erishgan. XIX asrning oxirdan boshlab shu davrda vujudga kelgan turli okimlar naqshni atayn kam ishlatadi, xatto undan butunlay voz ketishgacha bordi. Naqsh san’ati Markaziy osiyo madaniyati tarixida juda qadimdan bolib, oziga xos namunalari bilan ajralib turadi . Arxialogik topilmalar naqshning xilma xilligi va rang- barang namunalardan darak beradi.

Memoriy yodgorliklarda naqshning ancha mukammal, oziga xos va yuksak san’atkorlik bilan yaratilgan nusxlarni uchratish mumkin. Xalq amaliy san’ati ning xar bir turda[xususan , kashtadozlik, gilamchilik, oymokorlik, ganchkorlik, naqqoshlik kabi naqshning shakily imkoniyatlari naqqadar keng va boy ekanligi yaqqol kuzatiladi. Orta osiyoda naqshlar keng tarqalgan bolib ular naqsh xisobiga keng taraqqiy etadi, Naqqoshlik jadal rivojlandi. Bino , buyum, idish, kiyim, qurollar naqsh bilan bezatiladi, masjid, madrasa, maqbaralarni xashamdor qilishda naqsh muqum orin egalladi. SHu davrda me’morchilikda gishtni turlicha qalab naqsh xosil qilsh sa’nati yuksak darajaga kotarildi. Binolarning yogin tushmaydigon joylari ganch va yogoch oymakorligi, boyama naqshlar bilan bezatildi . Jumladan, memoriy yodgorliklardan ozgandagi maqbaralar [interyer , devor, peshtoq, ravoqlar] G’ishdan nafis naqshlangan.

XIV –XV- asrlarda koshinkoriy naqshlar yaratiladi [Koxna Urganchdagi Torabek xonim koshki, Samarqandagi Shoxizinda ansanbili, Dilkisho ko'shki- ishratxona va boshqalar] Xiva , Buxoro, Qoqon, xonliklari davrida xalq ustalari san'ati ayniqsa shaxarlarda osdi, naqsh, naqoshlik xam yanada rivojlanadi. Xudayorxon ordasi [Qoqon], Sitarie Moxi Xosa [Buxoro], Toshxovli [Xiva] va boshqa binolar moxr ustalar tomonidan nafis naqshlar bilan bezatiladi.

Bu esa Oрта Osiyoda naqshning oziga xos usliblari vujudga kelganligini korsatadi. Juda murakkab girixlar puxta o'lcham bilan ishlangan, gul naqshlari oziga xosligi bilan [gul naqshda vaza , kosa, guldonlar uslublashtirilib, ularda gul butalari aks etirilgan, yaproq, mevaaxmasi va Daxmai shoxon] XIX – asrda yaratilgan naqshlarda soda rang baranglik [sarq, qizil, yashil, qora,oq, kok, pushtirang], naqsh qisimlarining ancha jonligi kozga tashlanadi.

Farg'ona naqshining oziga xos jixatlari; bino mexrobi nomoyonlar ishlanib, ular xoshiyalar orasiga girix, qolgan qisimlarga osimliksimon gullar ishlanadi. Ular Buxoro, Xiva naqishlarining tasiri seziladi XIXasr oxiri XX asr – boshlaridagi XXasr boshqa

soxalar qatoridan amaliy san'at an'alarining yangi rivojlanish davri boladi. 1930 – yillardan yirik jamoat va mamuriy binolar qurulishi rivojlandi, badiy buyumlar ishlab chiqarish yolga qoyildi.

Naqsh oymakorligida masalam¹; Gul- islimiy naqsh; tabiatdagi gullarni naqqosh tomonidan uslublashtirib olingan tasviri. Naqsh mujassamotida uni toldiradi va jozibali qiladi xamda asosiy yoki ikkinchi darajali axamyatga ega boladi. Gullar murakkab [pistagul, kopbargli, gul va boshqalar] va oddiy[oygul, lolagul, paxtagul, va boshqa turlarga bolinadi.

Amaliy san'atning barcha soxalarda qollanadi; 2; naqsh sozi ornida keng ishlatiladi. Gul soziga naqsh nomi qoshib aytiladi [mas, Gulli raftor, davrda Gul va boshqalar.] Naqsh [arab- tasvir, gul]-qism [taqsim]lari muayyan tartibda bir maromda takrorlanishdan xosl boladigan handasiy shakillar, osimlik, qush, hayvon va boshqalar.

Naqshinkor eshik

Naqsh[bezak] 1 Sharq xalqlari musiqaga xos bezak nomlaridan biri; 2 On ikki maqom tizimi tarkibida uchraydigan musiqiy shakillardan biri.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. internet saytlari
2. O'zbekiston milliy ensklopediyasi